

A hazai felsőoktatásba való bejutás az ötvenes évek első felében

Az oktatástörténet a magyar (és külföldi) neveléstudomány kisebb presztízsű aldiszciplínái közé tartozik, ezen belül az egyetemtörténet még inkább elhanyagolt terület – éppen ezért üdvözlendő Polyák Petra kötete, amely a PTE Egyetemi Levéltár új sorozatának (Egyetem és társadalom) első kötete. Az egyetemek és főiskolák hagyományosan az intézménytörténeti, személyközpontú és „jubileumi” történetírás diskurzusaiban jelennek meg (Dhondt, 2015), ezzel szemben a szerző több szempontból is új megközelítést adja a témának.

A problémaközpontú narratíva a munkaerő-gazdálkodás, oktatáspolitikai, akadémiai szféra és ideológia keresztszétét adja, a felsőoktatási felvételi elméletének és gyakorlatának ismertetésével, az 1949–1950. és 1954–1955. tanévek között. A terveken alapuló (majd azokat állandóan módosító) centralizált rendszer a számok bővületében működött, az arányok és előirányzatok teljesítésére túlméretezett bürokráciát létrehozva, mely határozatok, utasítások és egyéb iratok tömegét állította elő. A számok, statisztikák meghatározták a rendszerről való tudományos gondolkodást, részben még ma is hatnak (Olek, 1998), éppen ezért fontos ennek a működésnek a kritikai vizsgálata, a felsőoktatásba való bejutás szabályozása révén a tágabb társadalomátalakítási kontextus feltárása.

Ez az ideológiai szempont mindig beleütközött a gazdasági és a humán erőforrásból eredő korlátokba, ami állandó korrekciós kényszerrel járt együtt. Ezt a komplex témát a mindennapok szintjén is bemutatja a szerző, meghaladva a dominánsan a politikai döntéshozatalra koncentrált kutatásokat, hiszen így alulnézetből ismerhetjük meg a jelentkezés, jelentkeztetés gyakorlatait, a különböző egyéni stratégiákat a

bejutásra. A kurrens történettudományi kutatásokat is meghatározza a mikrotörténeti nézőpont a szovjet rendszer elemzésével kapcsolatban (pl. Zakharova, 2013), ezzel pedig összefügg a rendszerrel szembeni ellenállás hétköznapi, rejtettebb formáinak vizsgálata, hiszen a rendszer által nem preferált osztályidegenek is bejuthattak az egyetemekre – amit egy másik írásában (Polyák, 2016) mutat be a szerző.

A propaganda a munkás és dolgozó paraszt szülők gyermekeinek létszámát igyekezett növelni, hogy a korábbi uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát megtörve teljessé tegye az uralmaváltást – ugyanez az elitváltás a felsőoktatás „felsőbb” régióiban is elkezdődött, többek között a tudományos fokozatszerzés gyökeres, szovjet típusú megváltoztatásával (Pénzes, 2013), vagy a hazai neveléstudomány személyi összetételének átalakításával (Sáska, 2016). Az agitáció és a beiskolázási munka egyaránt érintette a munkahelyeket, szülőket, diákokat és középiskolai osztályfőnököket, de ez csak az első lépésfoka volt a diktatúra behatolásának a társadalom alsó rétegeibe. A jelentkezőket többszörösen „kádereztek”, kategorizálták őket, jellemzéseket írtak róluk, több szervezet (tanácsi- és pártszervek, középiskolai és megyei iskolabizottságok, ifjúsági és tömegszervezetek) és személy (párttitkárok, DISZ-titkárok, tanárok és oktatók) munkáját is igénybe véve, ami jelzi, hogy mennyire fontosnak tartotta a felsőoktatás hallgatói kontrollját a pártállam – a fennmaradt hatalmas mennyiségű iratanyag is ezt mutatja.

A keretszámokat folyamatosan módosították, különböző szempontok szerint alakították. A tervteljesítés központi jelentőséggel bírt, amit az átirányítások rendszere jól mutat. Előfordulhatott például, hogy egy első helyen állatorvosnak, második helyen

orvosnak (vagy gyógyszerésznek) jelentkező diák végül az Egyetemi Orosz Intézetbe került. A felvételi vizsga még mindig módosíthatott azon, hogy végül hová kerül a jelentkező, az agitáció és ideológiai indoktrináció itt is tovább folyt. Jellemző, hogy olyan pletykák terjedtek, miszerint aki nem jelenik meg a felvételin, rendőrrel vezetik elő, és ha nem sikerül a vizsga, akkor mint szabotálót bezárják. A menyenyiség gyakran a minőség rovására ment, hiszen a felvettek egy jelentős része lemorzsolódott, nem oda került, ahova akart, nem tudta teljesíteni a követelményeket.

A rendszert 1950–1951-ben „finomhangolták”: az aggasztó jelenségekre adott reakció a munka fokozása volt, a felvétel, a tanulmányi munka és a bennmaradás is harci tereppé vált, de ezt nem lehetett sokáig fenntartani. Feltehetően a Nagy Imre-féle irányváltással is összefüggésben, 1954 végén lazítottak egy kicsit a kötöttségeken, csökkentették a számokat, az átírányítás rendszerét próbálták megszüntetni. Azonban a következő, 1955–1956-os tanév során újra előtérbe került a megfelelő szociális összetétel kérdése, ismét alkalmazták az átírányításokat. A gyors irányváltások a politikától való közvetlen függést jelezték, egy-egy MDP KV-határozat tartalmát rögtön bevezették, az aktuális

irányvonalnak nem megfelelő jelenségeket pedig torzulásként értékelték.

A kötet nemcsak az előzőekben felvázolt történeti ívet fejt ki részletesebben, hanem mellékletben a legfontosabb statisztikákat is közli. A könyv a származási kategóriákra, beiskolázási agitációra, átírányításokra és felvételi vizsgákra vonatkozó szemelvényeket is közöl, válogatva a PTE Egyetemi Levéltárának iratanyagából. A kismonográfia a recenzióban röviden összefoglalt eredményei miatt mindenképpen ajánlott a kutatókon kívül a korszak iránt érdeklődőknek, oktatástörténeti kurzusok hallgatóinak. Az elemzés az 1955–1956-ös tanévvel véget ér, ami felveti a felsőoktatás-történet új összefoglalásának igényét, hasonló, rövidebb időszakokat tárgyaló munkák szükségességét az 1945 utáni időszakra vonatkozóan.

Polyák Petra (2016). „*A hallgatóknak meg kell lenni*”. *A felsőoktatási beiskolázás és felvételi rendszere az első ötéves terv idején*. Pécs: PTE Egyetemi Levéltár.

Somogyvári Lajos

egyetemi adjunktus
Pannon Egyetem MFTK Tanárképző Központ

Irodalom

Dhondt, P. (Ed. 2015). *University Jubilees and University History Writing: A Challenging Relationship*. Boston – Leiden: Brill.

Olek, H. (1998). Educational Research in Central and Eastern Europe: A Diverging Tradition? *Educational Research and Evaluation*, 4(1) 78–93.

Pénzes, D. (2013). A tudományos fokozatszerzés átalakulása 1948-1953 között Magyarországon. In Baska, G., Hegedűs, J. & Nóbik, A. (Eds.), *A neveléstörténet változó arcai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 69–80.

Polyák, P. (2016). „Osztyálidegenek” az egyetemen. *Korall*, 17(64), 5–25.

Sáska, G. (2016). A szocialista neveléstudomány rekrutációja 1952-1962 között. In Tóth, P. & Holik, I. (Eds.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2015*. Budapest: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága – Óbudai Egyetem – ELTE Eötvös Kiadó. 255–262.

Zakharova, L. (2013). Everyday Life Under Communism: Practices and Objects. *Annales*, 68 (2), 209–217.